

# ARANYKAPU

Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére



# ARANYKAPU

Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére

Szerkesztette:  
Jakab Albert Zsolt – Kinda István



Kriza János Néprajzi Társaság – Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Székely Nemzeti Múzeum

Kolozsvár  
2015

A kötet kiadását támogatta:



Consiliul Județean Covasna  
Kovászna Megye Tanácsa  
Covasna County Council



Köszönet:  
Magyar Néprajzi Társaság  
MTA BTK Néprajztudományi Intézet  
Néprajzi Múzeum

Lektorálta:  
dr. Keszeg Vilmos  
dr. Tánzos Vilmos

A rezümék fordításai: Ilyés Sándor

© Kriza János Néprajzi Társaság  
© Szabadtéri Néprajzi Múzeum  
© Székely Nemzeti Múzeum  
© A szerzők

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României**  
**OMAGIU. POZSONY, Ferenc**

**Aranykapu : tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére** / ed.: Jakab Albert Zsolt, Kinda István. – Cluj-Napoca : Kriza János Néprajzi Társaság ; Szentendre : Szabadtéri Néprajzi Múzeum, 2015  
Bibliogr.  
ISBN 978-973-8439-80-1  
ISBN 978-963-7376-62-7

I. Jakab, Albert Zsolt (ed.)  
II. Kinda, István (ed.)  
39(498) Pozsony,F.  
929 Pozsony,F.

Nyomdai előkészítés: IDEA PLUS – Kolozsvár  
Borítóterv és tipográfia: Könczey Elemér  
Számítógépes tördelés: Kolcza Máttyás Barna  
Képfeldolgozás: Szentes Zágon

A borítóhoz használt portré Hlavathy Károly munkája.

Nyomda: GLORIA és IDEA nyomda – Kolozsvár  
Igazgató: Nagy Péter



## BEKÉREZŐ

Ünnepi kötetet tart kezében az olvasó. Egy olyan szakemberét, aki a tudományosság mindegyik pillérét megtestesíti: *tudós*, aki kutat és tudományt művel; *szervező*, aki intézményeket épít fel és működtet; *tanár*, aki ismereteket ad át és generációkat készít fel a szakmai életre. Ezek bármelyikének művelése elégséges ahhoz, hogy a tudomány szempontjából hasznos tevékenységgel és tartalommal töltsön ki egy életpályáját. Mégis Pozsony Ferenc munkássága egyszerűen és szétbonthatatlanul mindhármát jelenti.

A kötet címe jelképes. Az ünnepelt utóbbi évekbeli egyik tudományos érdeklődési köréhez, az abból írt akadémiai székfoglalójához is kötődik. A kapu kiterjedt szimbolikáját néprajzos körökben fölösleges magyarázni. Helyi értéként a *határ*, a *lehetséges*, az *átmenet* képzetét emelnénk ki. Szétválaszt, értékel, közvetít. Elválasztja a sajátot az idegentől, az ismerőst az ismeretlenről, az értékest az értéktelentől. Próbára tesz, szabályoz, átlényegít. Eligazít, összeköt, beavat. Jelöli a helyet, a gazdát, a státust.

*Aranykapu*. Jellemzi az embert, a kutatót, az életművet. Pozsony Ferencet.

*A szerkesztők*



SZIJÁRTÓ Zsolt

2007 A hagyomány és modernitás dichotómiája. In: Török József (szerk.): *Hagyomány és modernitás*. Csongrád Megyei Közművelődési, Pedagógia és Sportintézmény, Szeged, 26–36.

VOGT, Wendy A.

2012 Ethnography at the Depot. Conducting Fieldwork with Migrants in Transit. In: Hirvi, Laura – Snellman, Hanna (eds.): *Where is the Field? The Experience of Migration Viewed through the Prism of Ethnographic Fieldwork*. Finnish Literature Society, Helsinki, 66–86.

VÖRÖS Miklós – FRIDA Balázs

2006 Az antropológiai résztvevő megfigyelés története. In: Letenyey László (szerk.): *Településkutatás. Szöveggyűjtemény*. Új Mandátum Kiadó – Ráció Kiadó, Budapest, 395–416.

WIKLUND, Lisa

2012 Creative Cosmopolitanism. New Fields of Work Require New Fieldwork. In: Hirvi, Laura – Snellman, Hanna (eds.): *Where is the Field? The Experience of Migration Viewed through the Prism of Ethnographic Fieldwork*. Finnish Literature Society, Helsinki, 109–127.

#### LUMEA ÎN MIȘCARE. PROBLEMATICA ETNOGRAFIEI MULTI-SITUATE (*MULTI-SITED ETHNOGRAPHY*)

Afirmația că în zilele noastre lumea devine tot mai complexă a devenit deja un clișeu. Totodată s-au schimbat și metodele și percepțiile cercetării societăților locale. Cel mai de seamă exemplu al regândirii metodei clasice a cercetării pe teren a lui Malinowski se leagă de numele antropologului american George Marcus (1986, 1995). Etnografia lui multi-situată încearcă să urmărească interrelațiile dintre global și local, interpretând laolaltă macroperspectiva și cunoștințele micro-locale. În lucrarea de față ofer o prezentare a problematicii etnografiei multi-situate în relație cu schimbarea noțiunii clasice a „terenului”, totodată mă voi referi pe scurt și la criticile formulate față de această percepție științifică.

#### THE WORLD IN MOTION. ON THE SUBJECT OF *MULTI-SITED ETHNOGRAPHY*

It is a much used cliché that the complexity of the world is ever increasing, but it is rightly articulated when presenting how the methods and approaches in researching local societies have been transformed alongside that. The most famous example of the revision of Malinowski's classic fieldwork-methods relates to the American anthropologist, George Marcus (1986, 1995). His *multi-sited ethnography* attempts to trace the correlation between global and local, and to offer a simultaneous interpretation of the macro-perspective and micro-level knowledge. In my paper I will discuss the question of *multi-sited ethnography* in relation to the transformation of the classic concept of the “field”, and provide a brief overview of the criticism articulated against this approach.



VAJDA ANDRÁS

## A NÉPI KULTÚRA HASZNÁLATÁNAK MÓDJAI ÉS KONTEXTUSAI A VILÁGHÁLÓN<sup>1</sup>

**A**korszak – mondja Keszeg Vilmos – olyan intézmény, mely meghatározza az életszervezési szabályokat, kapcsolattartási stratégiákat, az egyén, a csoport és a társadalom mentalitását. Minden korszaknak sajátos fiziológiája, jellegzetes anyagcseréje, sajátos tempója van. A korszakra jellemző tematikai, ideológiai, retorikai, kommunikációs specifikumok beáramlását a szövegekbe az irodalomtörténet a korszak retorikája névvel nevezte meg (Keszeg 2011: 36–37). Egy korszakra jellemző narratív sémák, produktív természetű modellek generatív transzformációs rendszerek (Keszeg 2011: 38).

McLuhan és követői a kommunikációs technológiák történetében négy nagy korszakot különítettek el. Ezek az elsődleges szóbeliség, az írásbeliség, a könyvnyomtatás és az elsősorban a tévé körül szerveződött tömegmédiát által meghatározott másodlagos szóbeliség (McLuhan 1964). Szűts Zoltán szerint a világháló és az internet gyors ütemű fejlődésével és az augmentált valóság kommunikációba való beépülésével azonban lassan egy újabb szakaszba lépünk, a tapintás korszakába, mely azonban igyekszik az előbbi hármát is magába olvasztani, ezáltal létrejön a hallás-látás-tapintás nagy intenzitású együttműködése (Szűts 2013: 203). Ebben a környezetben fokozatosan átalakul, átszerveződik az információról, az információátvitelről és az információszerezésről/közvetítésről (vagy ha úgy tetszik a tudásról és tudásszerzésről) kialakult elképzelésünk. Megváltoznak a rögzítés, tárolás és előhívás habitusai és rítusai s mindez a lokális kultúra, a néphagyomány (újra)termelése, megőrzése és fogyasztása – egyszóval a lokális örökség és identitás megkonstruálása és kommunikálása terén is horizont- és szemléletváltozásokat eredményez.

<sup>1</sup> A tanulmánya a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Marosvásárhelyi Műszaki és Humán Tudományok Kara által 2013-ban Új média – új tudáshordozók címmel megrendezett 6. Új Média Konferencián elhangzott előadás átdolgozott változata. A tanulmány véglegesítése idején az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíjában részesültem.



Egy-egy régió hagyományos/népi kultúrája (kulturális öröksége) egyre gyakrabban az interneten, kistérségi társulatok és egyesületek, turisztikai irodák, helyi önkormányzatok, kulturális intézmények vagy kutatóközpontok honlapjain, fájlmegosztó oldalak, blogok és fórumok felületén köszön vissza, lokalizálódik. Egyszóval az internet válik a hagyományos kultúra újabb hordozójává, közterévé.

Ez a közegváltás/váltás ugyanakkor számos kérdés újra- és/vagy átfogalmazását, újabb hipotézisek és értelmezési/elemzési kiindulópontok és keretek felvetését teszi szükségessé, melyek egyaránt kitérnek a megváltozott környezet természetére, valamint a néphagyományról így létrejött textusokhoz és reprezentációkhoz kapcsolódó használati habitusok, létrehozói intenciók és jelentéstermelői mechanizmusok kérdésére. Ugyanakkor szükségessé teszik az újfajta rutinok és rítusok (keresés, visszakeresés, mentés, továbbítás, lájkolás stb.) leírását és elemzését is.

Alapvetően az a kérdés tehát, hogy hogyan leszünk képesek (népi) kultúránk digitalizálására és ezzel történő átmentésére (lásd Szűts 2013: 11)? Milyen örökség- és hagyományápoló politikák látszanak kirajzolódni az új médiában? Hogyan jelenik meg a népi kultúra és a lokális örökség az interneten? A tanulmány a fent jelzett kérdéseket próbálja körüljárni, úgy, hogy nyíltan vállalja kísérlet jellegét. Elsősorban nem a médium és nem a technológia, hanem a technológiát használó ember és társadalom érdekel. A helyi internethasználat kultúrája helyett itt a helyi kultúra internetes használata kerül elemzésre.

## A HAGYOMÁNYOK HASZNOSÍTÁSÁNAK MÓDJAI ÉS KONTEXTUSAI

Hermann Bausinger írja le, hogy az 1980-as évek elején egy kis délnémet város, Hayingen énekkarának 75 éves jubileuma alkalmával a helyi asszonyok olyan viseletben vonultak fel, melyet annak ellenére, hogy régiként határoztak meg, elismerték, hogy aznap öltözték először magukra. Csak később, egy újsághír nyomán derült ki a szerző számára, hogy valójában egy helyi lelkész száz évvel korábbi, akkor még használatba lévő viselet-darabokról készült leírása alapján rendelték meg ezeket a viseletdarabokat (Bausinger 1983: 434). A Marosvásárhelytől alig 20 kilométerre eső Vajdaszentiványon az 1960-as években egy helyi tanító, Demeter Pál végzett hasonló munkát, s a helyi tánccsoport a *Megéneklünk Románia* elnevezésű vetélkedő rajoni és országos szakaszán az általa „megtervezett” viseletben mutatta be az azóta is nagy népszerűségnek örvendő vajdaszentiványi táncokat.<sup>2</sup> A tervezést itt is a szükség szülte, ugyanis a faluban már nem volt élő népviselet, csak egy-két idős ember szekrényében tartogattak a temetésre egy-egy rend viseletet. A helyi tánccsoport által ma is használt női viseletet a tanító egy 96 éves asszony ruhája alapján tervezte.

<sup>2</sup> A vajdaszentiványi táncokat az említett időszakban a Maros művészegyüttes is színpadra vitte és mind a mai napig számos hivatásos és amatőr tánccsoport repertoárjában megtalálhatóak.

## NÉPHAGYOMÁNYOK ÚJ KÖRNYEZETBEN<sup>3</sup>

A hagyományhasználat fent jelzett jelenségeit a néprajzi szakirodalom a *folklorizmus*<sup>4</sup> fogalmával határozta meg. A fogalmat először talán Peter Heinz szociológus használta. A *Társadalmi változások* című lexikoncikkben 1958-ban folklorizmusnak a nativistikus mozgalmakat és ezek valótlan-romantikus jellegét nevezte, s ezek példaként éppen a régi elfelejtett „kényelmetlen viseletek” újrabevezetését említette. Hans Moser szokáskutató szerint folklorizmus „a népi kultúra elemeinek olyan megjelenési formája, olyan összefüggésekbe kényszerítve, melyekbe eredetileg nem tartoztak.” Ilyen eset például a színpadon megjelenő népviselet (lásd Bausinger 1983: 435). Voigt Vilmos szerint a fogalom magába foglalja a népi kultúra korai felfedezésének korát is. A szerző a folklorizmus korai megjelenési formáinál a francia forradalmat, a német romantikát és az orosz narodnyikok mozgalmát említi, és megkülönbözteti a régi és új tendenciákat, bevezetve a *neofolklorizmus* fogalmát (Voigt 1970: 1979). Gusev emellett a folklorizmus társadalmi-kulturális típusait különbözteti meg. Ezek a *mindennapi folklorizmus* és az *ideológiai folklorizmus* (Gusev 1983: 441). Bausinger pedig a folklorizmus jellegzetességeit a következő képpen foglalja össze: 1. A jelenségek mesterségesen létrehozottak, nem a hagyományból származnak, hanem abból nőnek ki. 2. Az ösztönzés kívülről jön és kifelé irányul előadások, bemutatók formájában, ahol számolnak a néző elvárásaival is. 3. A jelenségek szoros összefüggésben állnak a kultúra-ipar ügynökségeivel, beleértve a szórakoztató ipart és az idegenforgalmat. 4. A folklorizmus az alkalmazott néprajz egyik formája, ahol a néprajztudomány eredményeinek visszacsatolásával van dolgunk. (Bausinger 1983: 435)

Erdélyben 1987-ben, a Kriterionnál látott napvilágot az a tanulmánykötet (Bíró–Gagyí–Péntek szerk. 1987), mely azt vizsgálta, hogy a népi kultúra új/megváltozott környezetbe kerülve „még mindig a hagyományos jelentést hordozó alkotás, vagy már csak (kétes?) értékeket termelő alkotás? (...) Hogyan találják meg helyüket a hagyományos kultúra felbomló paradigmájából szétszóródó elemek az új szintagmákban?” (Péntek 1987: 5).

A néphagyományok ilyen módon történő felhasználásának elsődleges élettere a színpad, előadásának kontextusa, a regionális vagy országos fesztivál vagy verseny.

## A NÉPHAGYOMÁNYOK ÚJRAÉLESZTÉSE. KITALÁLT HAGYOMÁNY

A hagyományalkotás azon folyamatának megnevezésére, mely során a hagyományos paraszti öltözékek újjáélesztésére, vagy éppen kitalálására (lásd a skót szoknya; elemzése: Trevor-Roper 1983: 15–41) került sor, a szakirodalom Hobsbawn nyomán a *kitalált hagyomány* fogalmát használta. Meghatározása szerint a kitalált hagyomány(ok) új helyzetekre adott válaszok, amelyek a régmúlt formákra és helyzetekre való hivatkozás formáját öltik (Hobsbawn 1983: 2), formalizációs és ritualizációs folyamatok, amelyeket a múlta való utalás jellemez (Hobsbawn 1983: 4). Az egyes hagyományok újjáélesztése során a helyi vagy a központi elit a rendelkezésre álló adatok alapján a hagyományoknak egy ideáltípusát hozzák létre, megteremtve egy közösség (település, régió vagy nemzet) „*reprezentatív*” hagyományait. Mivel ez a folyamat, valamint ennek a végterméke sokban

<sup>3</sup> A cím átvétel: lásd Bíró Zoltán – Nagy József – Péntek János (szerk.): *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1987.

<sup>4</sup> A folklorizmus fogalmához lásd Voigt 1970, 1979; Bausinger 1983; Gusev 1983; Karnouh 1983.

hasonlít a skót szoknya történetéhez, enyhe megszorítással a hagyományok újjálesztését szintén definiálhatjuk kitalált hagyományként. A reprezentatív/kitalált hagyomány ideológia konstrukciók részévé válik, a nemzeti ideológia építésében tölt be szerepet. Primér kontextusát tehát a (nemzeti) ünnep képezi.

## A NÉPHAGYOMÁNY „REHABILITÁCIÓJA”. ÖRÖKSÉG

A hagyományoknak egy sajátos használati módjára az Kelet-Európában is egyre inkább az örökség(alkotás) fogalmát használják. Az örökség-paradigma megjelenése Kelet-Közép Európában az Európai Unióhoz való csatlakozáshoz kapcsolható, de a fogalom az 1970-es évektől egyre jelentősebb mind a tudományos, mind a politikai diskurzusokban.<sup>5</sup> Ez összefüggésben áll azzal, hogy „a nagytudomány személyessé, illetve közösségiévé válása [...] óhatatlanul együtt járt a léptékváltással, azaz a világ- illetve nemzeti szintnél kisebb elemzési kategóriák elterjedésével” (Sonkoly 2009: 199). A kisközösség nemcsak legitim kutatási kategóriává vált, de ezek is elkezdtek „saját jogon” kidogozni saját örökségüket, a felülről jövő szabályozást a helyi részvételt egészíti ki (Sonkoly 2009: 200). Minden, ami emlékezetben akar maradni és minden, ami valamit emlékezetben tart valamilyen módon az örökség részét képezi. A helyi közösség, miközben megalkotja a múltat, annak maradványaiban magára ismer. Ez teszi lehetővé az ember valahová tartozás-érzésének fenntartását, hiszen – mint Löwenthal mondja – az örökség élteti a közösséget, a ma embere elvont eszméket az örökség nyelvén képes kifejezni, életbe tartani, megélni és továbbadni (lásd Husz 2006). Ugyanakkor az örökségképzés mindig magába foglal egy helyreállítási folyamatot is. A hagyomány helyreállítása annyit jelent, mint *intencionális hagyományként* adni vissza a közösségnek. A hatalom, miközben megerősíti a hagyomány-használat eredeti szándékát, a maga hasznára fordítja azt (Hartog 2006: 156). Az örökségtermelés motorja tehát a múlttal való foglalkozás, legjellemzőbb kontextusa a megemlékezési szertartás. Ugyanakkor szükséges felhívni arra is a figyelmet, hogy míg az előbbi két esetben művészi és ideológiai erők irányítják a néphagyományok használatát, addig itt a gazdasági érdek is erőteljesen jelen van, szerepet játszik.

## A NÉPHAGYOMÁNY ÁTÍRÁSA

A hagyomány használatát és a hozzá tapadó használati habitusokat más irányból közelíti meg Keszeg Vilmos, aki a francia írástörténeti iskola és a történetmondás antropológiája eredményeire támaszkodva arra keresi a választ, hogy: rögzíthető-e az orális hagyomány, átvihető-e (átmenthető-e) a szóbeliségből az írásbeliségbe? Milyen következményekkel jár a hagyományok írásba történő rögzítése, kimerevítése? Mi történik a hagyománnyal, ha áttevődik egy számára idegen környezetbe és feldolgozása egy tőle idegen stílus eszközeivel történik meg (Keszeg 2005: 315–339, 2004: 36–467)? Tanulmányában a szerző arra hívja fel a figyelmet, hogy a hagyomány ráépül (1) egy kollektív életvilágra, (2.) a lokális beszélési gyakorlatokra, (3.) egy genealógiai – az utódok vállalják – és egy lokális – a közösség ugyanarról beszél – struktúrára, illetve (4.) biográfiai

<sup>5</sup> A témához, a teljesség igénye nélkül lásd György-Kis-Monok 2005; Fejős 2005: 41–48; Husz 2006: 61–67; Paládi-Kovács 2004: 1–11; Sonkoly 2005: 16–22, 2009: 199–209; Frazon 2010.

funkciója van, életpályákat szabályoz. Ezek mind olyan evidenciák, melyek hitelesítik és legitimálják ezt a hagyományt, mely primér társadalmi kontextusában konfliktusokat kezel, identitástudatot erősít, attitűdöket és habitusokat termel és tanít meg. Egyszerre az életvilág része és megépítője (lásd Keszeg 2004: 437). A megörökített hagyomány három státusban fordul elő, ezek: (1) a reprezentáció a hagyomány meglétének egyedüli formája, (2) a reprezentáció a hagyomány egy történeti formáját képviseli, illetve (3) a reprezentáció megszűnik a hagyományra emlékeztetni, a hagyomány ellen munkál, befogadása és megítélése a művészi szöveg szabályai szerint történik (Keszeg 2005: 316). Ha ez a hagyomány kiszakad eredeti környezetéből, akkor másfajta nyelvi viselkedés, másfajta viszony válik jellemzővé. Ebben a kontextusban a hagyomány elveszíti kapcsolatát az életvilággal, már nem szervezi a világot, csak beszél róla, extrém esetben pedig ami az eredeti közegben realitás volt az, átírás során fikcióvá válik. (Keszeg 2004: 437).<sup>6</sup> Másrészt az elemző arra a következtetésre jut, hogy a hagyomány átírása a társadalom minden szintjén – a helyi közösségben és a külvilágban egyaránt – előítéleteket termel igaz, hogy az okok társadalmi csoportonként merőben eltérőek (lásd Keszeg 2005: 336).

## NÉPHAGYOMÁNYOK A VILÁGHÁLÓN?

A folklórizmus fogalmának használata arra utal, hogy a népi kultúra a tömegkultúra részévé válik, ez már nem a helyi élet szabályozásában játszik szerepet, hanem fogyasztásra készül. A hagyomány egyes elemei eszközértéket töltenek be az esztétikai élmény kiváltásának folyamatában (vö: Keszeg 2004: 437). A kitalált hagyomány ezzel szemben azt jelzi, hogy a hagyomány a manipuláció eszközévé válik, hatalmi ideológiák fenntartásában, legitimizálásában játszik szerepet. Az örökség szintén szerkesztés eredménye, de a hagyományokat már nem a múlt homályából kell kiemelni, hanem a jelenben még meglévő darabjait kell újra egymáshoz illeszteni. A múlt és a jelen egybeillesztése, egyazon horizontban való megjelenítése révén jönnek létre új imázsok, identitások (vö: Gagyí 2008: 16).

De mi történik akkor, ha a néphagyomány nem a könyvekbe vagy archívumokba kerül kihelyezésre, hanem felkerül a világhálóra? Jelent-e változást ez a használati habitusok és a funkciók szintjén? Magyarán az új médium képes-e radikálisan megváltoztatni a hagyományt és a hagyomány használatát úgy, ahogy azt az írás vagy a tömegmédiá (elsősorban a tévé) tette?

A hagyományok leírása, archívumokba, kiadványokba való elhelyezése végső soron a hagyományörzés és az örökség (patrimónium) kihelyezésének, átadásának egyik módja (Keszeg 2011: 60). Ez a helyi kultúra értékeit (is) megjelenítő világhálót egy tágabb kontextusba helyezi. Az örökségtermelés motorjaként láttatja. Így válik a világháló az örökségképzés részévé, a múlttal való együttélés tudatosításának eszközévé. Ez az örökség, és az örökségképzés ezen formája merőben eltér az általunk megszokottól. Hiszen, ahogy Szűts Zoltán is rámutat könyvében, nem nehéz belátni, hogy „a technológia elterjedésével az alkotások, a tárgyak most már nem évszázadokon át alig változó kontextusban jelennek meg, a múzeumok és a térképek szerepét az augmentált valóság veszi át, a gyűjteményt pedig a közösség hozza létre, egy olyan térben, melyben a közösségi média kánonja érvényes. Ebben a kontextusban a kurátor szerepét a valóságra rakódó réteg készítője tölti be” (Szűts

<sup>6</sup> J. Lotman szövegek három típusát különbözteti meg: (1) a mítosz az abszolút igazságról szól, ismétlődő szöveg és világot teremt; (2) a történelem egymást követő eseményeket reprezentál, de nem teremt világot, csak beszél a világról; (3) a művészi szöveg a fikciót írja le (Lotman 1994).

2013: 202). Ez a *készítő* pedig leginkább nem tudós (néprajzkutató, antropológus stb.), nem hivatalnok, még csak nem is népművelő, vagy lelkes amatőr, hanem maga a felhasználó.

Másrészt az internetes fórumok és blogok révén bárki számára lehetővé válik a hagyományról való nyilvános beszéd, és a kontextus demokratikus volta révén a szakértők és a civilek azonos médiareprezentációhoz jutnak (Szűts 2013: 111–112).

Az internet, mint a hagyományos népi kultúrát hordozó kontextus (vö: Szűts 2013: 21) a hagyományápolás és hagyományörzés egy minden szempontból új formájának tekinthető, ahol „a közvetítés közege, a digitális platform maga anyagtalan. A digitális kontextusban az információ távol kerül mind a forrástól, mind a hordozójától. Ahogy távolodunk a tárgyi világtól, úgy növekszik a megbízhatatlanság, a hamisítás, a másolás mértéke” (Szűts 2013: 22). Ebben a közegben a hagyomány egyre inkább és egyszerre több szempontból is kitalált hagyomány, pontosabban szólva *interaktív fikció* (lásd Szűts 2013: 97) lesz. A hagyományörzés/hagyományhasználat pedig a *mentés* és a *mentés másként* metaforával írható le (vö: Szűts 2013: 23), azaz olyan adaptációs tevékenységként, amely során az offline, lokális térből származó hagyomány áthelyezése az online digitális térben egyfajta *remixet* hoz létre, mely jórészt meglévő alkotóelemek újrafelhasználásán alapul. Itt a felhasználó által hozzáadott érték a megosztásban és a véleménynyilvánításban merül ki (Szűts 2013: 145).<sup>7</sup>

## ELMÉLETI FOGÓDZÓK

1. Hermann Bausinger mondja azt, hogy a *horizont elmozdulása/felbomlása* következtében kerül sor a tér újraértékesítésére, a helyek felfedezésére. Ez a folyamat hozta magával a szülőföld mai fogalmának elterjedését és szülőföld fogalmát tartalommal telítő szimbólumok kialakulását is. A szerző azt hangsúlyozza, hogy a manapság megrendezett számtalan helyi évforduló már létrejöttével is visszaül a helyi történelemre (Bausinger: 1995: 81–83). Ezeket az eljárásokat, melyek a helyi történelem és hagyományok lehorgonyzásra szolgálnak Pierre Nora az *emlékezés helyei* fogalmával írja le. Létrejöttüket azzal indokolja, hogy az emlékezetnek nincs már valódi közege (Nora 2010: 13). Jan Assmann az emlékezet térbeli és időbeli kötöttségei mellett annak konkrét mivoltára hívja fel a figyelmet. „Az eszméknek érzékelhető alakot kell ölteniük – mondja – ahhoz, hogy bebocsátást nyerjenek az emlékezetbe.” Erre használja az *emlékezés alakzatai* fogalmát (Assmann 1999: 38–39). Ez ugyanakkor azt is jelenti, hogy az emlékek megőrzését és továbbítását már nem a közösségek, hanem intézmények végzik. A *kollektív emlékezet* helyét a *kulturális emlékezet* veszi át, mely a múlt szilárd pontjaira irányul, a tényszerű múltat (történelem) emlékezetes múlttá, mítosszá alakítja. A múlt szimbolikus alakzatokká olvad. (Assmann 1999: 53).

A horizontok határolta tér leírásához Arjun Appadurai a *lokalitás* fogalmát használja, aki szerint „a lokalitás mindenekelőtt kapcsolatokat és kontextusokat, és nem fozokat vagy térbeliséget jelent. Összetett fenomenológiai minőség, melyet a társadalmi közvetlenség érzete, az interaktivitás technológiái, és a viszonylagossá vált kontextusok közti kapcsolatsor hoz létre.” (Appadurai 2001: 3).

<sup>7</sup> Szűts Zoltán idézett könyvében több helyen is felhívja a figyelmet arra, hogy a populáris kultúra szerves része a remix. Ebben az esetben „az alkotás során a szerző szem előtt tartva a befogadót, az eredetnél gyakran könnyebben, vagy éppen másként befogadható terméket hoz létre (Szűts 2013: 110). Ez a fajta alkotói magatartás megítélésem szerint az internet felhasználóikra még inkább érvényes.

A horizont elmozdulása az időszemléletre is kihat: a jövőtől való rettegés és a múlt utáni vágyakozás a jelen abszolutizálásához vezet, a jövőorientáltság helyét a *prezentizmus*, az autentikus múlt maradványait még őrző jelen kultusza veszi át. Ez azonban olyan jelen, mely már elmúlt még mielőtt teljes mértékben bekövetkezett volna. A haladásba vetett hitet a megőrzés gondja váltja fel. Az azonban, hogy mit kell megőrizni és kinek kérdés marad (l. Hartog 2006). Az internet gyors fejlődése és elterjedése a fent említett fogalmaknak és elméleteknek is új lendületet adott, tágabb kontextust helyezte őket.

2. A világhálóra bizonyos értelemben egy hatalmas archívumként/adatbázisként is tekinthetünk, és mint ilyen mindazok az elméleti észrevételek, melyek az archívumok (adattár, levéltár, könyvtár stb.) természetével kapcsolatosak a világháló szerkezetének, működésének és főleg használatának kapcsán is helytállóak, megfontolandóak.

Az archívumot a felejtés művészetéről írt könyvében Harald Weinrich „irattároló intézmény”-ként írja le, amely „jogi és államigazgatási eljárásokat dokumentáló írásos anyag [...] mintaként áll rendelkezésre: jövőbeli, alkalmasint történetírói célok hivatkozási alapjául szolgál” (Weinrich 2002: 297). Ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy a jelen „túlinformált társadalmában” az információszerzésnél nehezebb és fontosabb feladat az információk szűrése, ami a levéltárak esetében nem jelent kevesebbet, mint „az iratok tervszerű megsemmisítését”, amit idegen szóval kasszációnak nevezünk (Weinrich 2002: 297–298).

A levéltárhoz hasonlóan a könyvtár is válasz arra az elméleti kérdésre, hogy lehetséges-e, és ha igen hogyan lehetséges az írott szó rendszerezése, hogyan uralható a sokasodó könyvek világa (Chartier 1994: VII). Jakó Zsigmond a könyvtárnak az erdélyi magyar művelődésben betöltött szerepéről írt tanulmányában azt hangsúlyozza, hogy a könyvtár olyan társadalmi képződmény, melynek létrejöttéhez bizonyos társadalmi igények és feltételek együttes jelenléte szükséges. Éppen ezért tartalmát és összetételét az őt létrehozó társadalmi közösség művelődési – és tegyük hozzá: gazdasági – élete határozza meg (Jakó 1977: 284–285).

A levéltárak aktuális problémáira reflektálva Takács Tibor arra hívja fel a figyelmet, hogy a levéltár nemcsak magán viseli, hanem esetenként le is rázza a *történelem terhét*, mellyel a hatalom és a történettudomány felruházta. A levéltári dokumentum a levéltárból kikerülve nemcsak történeti forrás lehet, kikerülhet a hivatalos közegbe, a magántörténelem közegébe, vagy akár irodalmi közegbe is (Takács 2009: 62–63). Ez számomra azért is kiemelt fontosságú, mert tulajdonképpen azt a három alapvető környezetet, kontextust definiálja, melyben a világháló és az itt található információk betöltik funkciójukat.

A felhasználó (a történész, a helyi specialista, vagy a magánszemély) a levéltárban nem csupán a múltat, de magányt is megtapasztalja. A szerző Steedmanra támaszkodva úgy érvel, hogy a levéltárak használóját a múlt megismerésének és birtokbavételének vágya hajtja. „A múltban – ugyanis – azt keressük, amivé válni szeretnénk” (Takács T. 2009: 63) A levéltár tehát egyben a vágyak helye is „olyan hely, ahol az emberek egyedül lehetnek a múlttal, ahol egy egész világ, egy egész társadalmi rend elképzelhető akár egy darabka papír alapján” (Takács T. 2009: 64). Még tovább lépve azt mondhatnám, hogy a levéltárban a használó önmagát tapasztalja meg.

Az emlékhelyekről szóló grandiózus vállalkozás értelmi szerzője, Pierre Nora két tanulmányában is a levéltárakról, mint emlékhelyekről értekezik (Nora 2006: 4–6; 2010: 121–128). Kimutatja, hogy a fogalom kitágulása, valamint a kutatási jog és a fenntartás (uralom) körüli viták valójában azt jelzik, hogy a kortárs emlékezetben a levéltár központi helyet foglal el (Nora 2006: 4). Egyrészt a levéltár emlékezeti-identifikáló funkciója megnő a történeti-dokumentáló szerephez képest, másrészt a történelem iránti ér-

zékenység növekedése, a történelem pluralizálódása a hozzáférési módozatok terén is bővülést eredményezett. A levéltár emlékezeti helyként betöltött funkciója kibővült, a nemzeti mellett a regionális, lokális és perszonális – azaz alternatív – emlékezet helyeként is működik (Nora P. 2006: 5).

A levéltárak ilyen irányú átalakulásának a folyamata három területen nyilvánul meg: „a decentralizáció folyamatában, az emlékezésre érdemesnek tűnő dolgok kibővülésének folyamatában és a demokratizálódás folyamatában, amely mindenkit önmaga levéltárosává tesz.” Ez tehát a forrása a levéltárak *kvantitatív forradalmának* (Nora 2006: 5). A levéltár számos értelemben az állam idejét, a *hosszan tartó folyamatokat* őrzi és teszi megjeleníthetővé.

Derrida *Az archívum kínzó vágya. Freud impresszió* című tanulmányában azt írja, hogy az archívum egyfelől az ismételhetőség, rögzíthetőség, az eredetre való emlékezés zálogaként értendő; másfelől e jelentésrétegekhez a törvénykezés felügyeleti toposzaként az összegyűjtés, osztályozás, szabályozás elvei is kapcsolódnak (Derrida 2008). Ugyanakkor már a cím is világosan körvonalazza, „hogy Derrida szerint az archiválás technika mint hatalmi-, intézményi eszköz, valamint a freudi pszichoanalízis terminológiai megfontolásai közös regiszterre helyezhetőek. Derrida szerint az archiválás aktusának elfojtásként való értelmezése képezheti az archivológia kultúratudományos és pszichoanalitikus magyarázatainak metszéspontját. Az archiválás inszemináló igénye vágyként munkálkodik az an/archiválás előre ki nem számítható eseményének tükrében. Hisz annak a traumának, mely bevésődik az emberi tudatba, szükségképpen fel kell törnie. Freudnál az ismétlés logikája mint neurotikus kényszer elválaszthatatlan a halálvágy destrukciós hajlamától. Mondhatni, a pusztulás ős-elve eredményezi az archívum kínzó vágyát. »Az archívum örökké, a priori önmaga ellen dolgozik«, hisz folyton kalkulál a vég-telen, a lehatárolhatatlan mozzanatával” (Miklósvölgyi 2008).

Michel Foucault *A tudás archeológiája* című munkájában az archívum fogalmának kiterjesztését végzi el (Foucault 2001). Az archívumot elsősorban olyan rendszerként írja le, amely a kijelentések feltűnését és működését szabályozza, ezért felelős. Ebben a felfogásban az archívum nem pusztán statikus tároló, rögzített médium, hanem olyan, ahol az információ folyamatosan fluktuál, és melynek működését befolyásolják az uralkodó hatalmi diskurzusok is (lásd Hermann 2010, Miklósvölgyi 2008). Ez az archívumdefiníció különböző információnyalábok kapcsolódási felületeként (*interface*), metaforájaként foghatjuk fel, annál is inkább, mert maga a metafora szó etimológiája is az átvitel, a szállítás aktusának mozzanatát hordozza magában (Miklósvölgyi 2008). „A jelenkor média-archívumai – írja Miklósvölgyi – nem is annyira tárolnak, mint inkább információkat továbbítanak. A digitális kultúra korában az archívumot entrópiakusan kell elgondolnunk: egy olyan átláthatatlan, nyílt hálózati, folyamatközpontú rendszer részeként, melyben a rendezetlenség legmagasabb fokát kell megengednünk. Így a korábbi archívum-fogalom bürokratikus archaizmusát felszabadítva, különböző nyílt hálózati architektúrák szabad burjánzását tehetjük lehetővé. Ezért kérdésessé válik, hogy magát a tároló médiumot, vagy pedig a benne rejlő adatok összességét nevezzük-e archívumnak” (Miklósvölgyi 2008).

A médiaarcheológia – többek között – a valóságos tároló médiumok tartalmának virtualizációja során kialakuló újszerű viszonyokat, jelenségeket igyekszik vizsgálni (Miklósvölgyi 2008). Ebből az irányból közelít a kérdéshez Wolfgang Ernst német médiateoretikus, aki *Archívumok morajlása* című szövegében (Wolfgang 2008) az archívumok kibernetikájával foglalkozik: a technikai újítások, a digitális technológiák és a médiafogyasztási szokások megváltozásának szemszögéből próbálja meg ezt újragondolni. Arra a megállapításra jut, hogy „a 21. században a médiaarcheológia túlhaladja (...) az archí-

vumok és archiválás klasszikus rendszereit. Előnye hordozójában, illetve annak jellegében keresendő: a digitális kódolhatóság és a folyamatosság. A jelen médiaarchívumainak már nem pusztán a tárolás, hanem a továbbítás a funkciójuk, ez a különbségtétel hasonló, mint az archívum és kulturális emlékezet, vagy az archívumok és médiumaik esetében. A digitális világ egyik fontos hozadéka a lezáratlanság, vagyis ha úgy tetszik: a rendezetlenség.” (Hermann 2010.)

Erre az információáramlás intenzitásának megugrásával összefüggő újfajta rendezetlenségre hívja fel W. J. T. Mitchell amerikai művészet- és médiateoretikus is. Szerinte, ha „korábban az archívum célja és feladata a megőrzés és tárolás volt, és a történelem megírhatóságát feltételezte, ma épp ennek a lebontása a feladat, lényege pedig a káosz adaptálásában rejlik.” (Hermann 2010.)

Ugyanakkor a világháló-archívum, mint technika, és mint a technikai tudás által működtetett rendszer legfontosabb sajátossága, hogy az elektronikus archívum áram- és internetfüggő, áramkimaradás esetén az egész rendszer lebénul. Felhasználói csak az ötletekkel maradnak, de nem tudnak maradéktalanul hozzáférni ehhez a technikához, hogy alkalmazzák azokat. A többi archívummal ellentétben az itt tárolt információk nem rendelkeznek anyagsággal, az információt nem anyagi hordozókba, hanem bitekbe kódolták. Az anyagtalanság megsemmisülés (vagy ha úgy tetszik a felejtés) „elviselhetetlen könnyűségét” is magában rejt. Amilyen könnyen és gyorsan jönnek létre olyan honlapok, internetes felületek, melyek nagy mennyiségű információ tárolását, különböző szempontok szerit történő rendezését és megjelenítését teszik lehetővé, éppolyan gyorsan meg is szűnnek. És még valami: mivel az információk nincsenek rendszerezve, a keresés eredménye a legtöbb esetben esetlegesen, véletlenszerűen alakul.

A Braudel-féle időtartam-felosztásnál (lásd Braudel 1972) maradva a világhálón leggyakrabban az események ideje tapasztalható meg.

## NÉPHAGYOMÁNYOK AZ INTERNETEN. TARTALMAK, ATTITÜDÖK ÉS FUNKCIÓK

A 20. század folyamán látványosan megnőtt a *lokális regiszterek*<sup>8</sup> szerepe (Keszeg 2009: 124). És mivel nemcsak társadalmi csoportonként, vagy kultúrszintenként, hanem korszakonként is más-más médiumok válnak a mindennapok szervezésének, az önkifejezés és a (meg)emlékezés eszközévé, a század utolsó évtizedének második felétől ezen a téren is változást hoz a technológia fejlődése: az egyes közigazgatási egységek, település, kistérségi társulások, hagyományőrző egyesületek honlapjai, tematikus blogok és más, a fentiekhez hasonló internetes oldalak is szerepet kapnak a lokális történelem és a néphagyományok számon tartásában, az erre vonatkozó tudás kommunikálásában és archiválásában (hogy a különböző, a hagyományok megőrzésével és/vagy kutatásával foglalkozó helyi, regionális vagy országos intézményeket ne is említsük). Ugyanakkor a technológiai fejlődés eredményeként mára felnőtt egy olyan nemzedék, mely a néphagyományokkal kapcsolatos információkat (is) elsősorban nem a szülőktől és nagyszülőktől, nem is (tan)könyvekből, hanem az internetről szerzi be.

8 A regiszterek a történetek és a történetmondás számára a nyilvánosság intézményeiként működnek, amelyek a társadalmi érintkezést, véleménycserét, a történetek tárolását és forgalmazását teszik lehetővé (Keszeg 2009: 124).



Kihez szól tehát a világhálóra feltöltött néphagyomány? Keszeg Vilmos gondolatmenetére támaszkodva (l. Keszeg 2011: 40) azt mondhatjuk, hogy azé, akiről szól, aki megalakította és használja, aki a világhálóra feltöltötte, aki egy böngésző segítségével megkeresi, elolvassa, meghallgatja, megnézi, letölti. Egy (virtuális) közösségé, egy korszaké. Illetve senkié sem. Az elsősorban helyi értelmiségi réteg által a világhálóra feltöltött információk használata sok szempontból az archívumokban esetleg (szak)könyvekben őrzött néphagyomány használatához hasonlítható. Az internet megőrzi, átmenti a hagyományokról készült leírásokat és reprezentációkat, de a használat terén nem hoz sem mennyiségi, sem minőségi változásokat.

Milyen néphagyomány jelenik meg a világhálón, és milyen formában? Azok a hagyományos kultúrával kapcsolatos tartalmak, melyek a világhálón megjelennek és széles körben elérhetővé válnak, elsősorban három irányból érkeznek: a tudományos kutatás, a közzsféra valamint a vállalkozói szféra felől. A néprajzi múzeumok és egyéb, a néphagyományok kutatásával és őrzésével foglalkozó intézmények honlapjai mellett a helyi önkormányzatok és kistérségi társulások valamint a turisztikai oldalakon, illetve blogokon, fórumokon, hírportálokon és különböző tudástárakban (pl. Wikipedia) filemegosztó oldalakon (pl. YouTube) jelennek meg ilyen tartalmak.

A múzeumok, kutatóközpontok és tudományos társaságok internetes oldala a tudományos diskurzus és a kutatási eredmények új környezetben való megjelenítését szolgálja, az intézmény népszerűségének növelését hivatott erősíteni. Emellett a digitális adatbankok és könyvtárak mellett hozzájárulnak a tudományos eredmények gyors, elvileg a térbeli korlátoktól mentes, terjesztéséhez. Ezekben az esetekben azonban még az előző korszakban kidolgozott ellenőrző mechanizmusok uralkodnak és csupán a megjelenítés eszköztára, a médium terén beszélhetünk újjításról. Ugyanakkor a felhasználók túlnyomó része is olyan személy, aki a néphagyományokról ezeken a helyeken olvasható információk iránt szakmájából adódóan és tudományos szempontok alapján érdeklődik.

Más a helyzet azonban a többi esetben. Az egyes települések, közigazgatási egységek vagy kistérségek honlapján a néphagyományokról való beszédnek teljesen más funkciója van. A *kik vagyunk mi* kérdésére a helyi specifikumok felsorolásával válaszol, s végső soron az öndefiníció, az identitás megalkotásában kap szerepet. Emellett az „őshonosság” bizonyításában, az idő, minél régebbi múlt szimbolikus birtokbavételében van fontos szerepe.

Ezeknek a honlapoknak az esetében csak igen ritkán történik meg, hogy egy-egy helyi népszokás részletesebb bemutatásra kerül. A legtöbb esetben pontokba szedett, felsorolás-szerű leírásokkal, ha úgy tetszik, *hagyománylistákkal* találkozhatunk. Emellett gyakori a néphagyományok képi megjelenítése is, melyeken a hagyományos népi építészeti emlékei, a népviselet, egyes népszokások, hagyományőrző rendezvények és kézműves termékek jelennek meg leggyakrabban. Számos esetben ezek a hagyományok a *helyi nevezetesség* vagy a *látnivalók* között kerülnek megemlítésre, a kultúra olyan elemeiként, melyek fontos szerepet játszhatnak a térség turisztikai forgalmának fellendítésében. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a hiperlinkek használata szinte teljes egészében hiányzik.

Ugyanez a technika és ugyanez a hagyományszemlélet figyelhető meg a turisztikai destinációkat népszerűsítő honlapok esetében is. A népi hagyomány itt is elsősorban, mint „látnivaló”, mint egzotikum jelenik meg, ami a témaválasztást (tartalom) és a nyelvezetet egyaránt erősen behatárolja. Elsősorban a hagyományos ételek, az épített örökség, a köztérben zajló dramatikus népszokások, a folklórfesztiválok és helyi néprajzi gyűjtemények (múzeumok) bemutatására, promoválására szorítkozik. A hagyománykonceptió alakításában itt a gazdasági érdek játszik fontos szerepet. Ebben a kontextusban nem a pontos

részletes és szakszerű leírás jellemző, hanem elsősorban a 19. századi nagyok (l. Orbán Balázs) vagy a helyi specialisták hagyományőrző munkájának eredményeire támaszkodó nosztalgikus szemlélet, melyre jellemző a már említett ősiség hangoztatása. Bár a legtöbb esetben nem megfelelő szakmai tudással rendelkező személy (néprajzkutató) a közzétett hagyományok kurátora (közéteveje és a honlapok felügyelője), a tartalom közzététele azért felülről szabályozott: a települések, községek és kistérségek honlapjai esetében a helyi elit, a turisztikai honlapok esetében pedig a cég kommunikációs szakembere dönti el, hogy milyen hagyományok, és azok milyen formába kerüljenek fel az internetre, miközben konkrét célok és elképzelt felhasználótípusok lebegnek a szeme előtt.

A blogokon, fórumokon, fájlmegosztó oldalak esetében ilyen jellegű szabályozásról már nincs szó. Mivel ezekben az esetekben „a szolgáltató csak a kontextust biztosítja” (lásd Szűts 2013: 60) gyakorlatilag egyenlő eséllyel indul az elismert szakember és az egyszerű másoló is (Szűts 2013: 55). A felhasználó, átugorva az ellenőrzés hagyományos mechanizmusait, egyszerre válik olvasóból szerzővé és kiadóvá (Szűts 2013: 147). A tartalmak szerzői itt nem valamilyen célközönség számára, hanem saját maguk szórakoztatására tesznek közzé tartalmakat, és a felhasználók is elsősorban a szabadidős tevékenység részeként fogyasztják azokat. Az megjelenített tartalmak leginkább a néphagyományokról szóló kortárs közbeszéd alulnézetét adják. Egyrészt arról szólnak, hogy a tartalom szerzője milyen, általa hagyományosnak gondolt, eseményeken vett részt, másrészt pedig arról, hogy ezeket az eseményeket hogyan élték meg, hogyan látták. Ugyanakkor jellemző, hogy a vizuális reprezentációk (film, fénykép) túlsúlyba kerülnek a leírásokkal szemben.

Szűts Zoltán a felhasználókat viselkedésük alapján három csoportba sorolja: a) együttműködő *wiki polgárok*, akinek a mű létrehozása a célja; b) *vandálok*, akik a tartalmak rongálására, más felhasználók provokálására törekednek és c) *hackerek* és *spammerek*, akik valamilyen termék promoválására törekednek (l. Szűts 2013: 103). Csepeli György és Prazsák Gergő könyvében pedig *eternalistákat* (ők hitelesítik az információt), *hálózati vállalkozókat* (hozzájuk futnak be és tőlük mennek ki az információk) és a *kurátorokat* (ők közvetítenek a két másik csoport között) különbözteti meg (Csepeli–Prazsák 2010: 38). A technológiai kapcsolati szempontú igénybevétele szerint megkülönböztetnek *kontaktokat*, *levelezőket*, *beszélgetőket* és *kontaktproletárokat* (Csepeli–Prazsák 2010: 54). Az interneten folytatott tevékenység alapján pedig *rejtőzködőket*, *informálódókat*, *tanulókat*, *befogadókat* és *extenzív felhasználókat* különítenek el (Csepeli–Prazsák 2010: 79–81). Az interneten elérhető néphagyományok szerzői és felhasználói szintén ezek közül kerülnek ki.

## TOVÁBBI ÉSZREVÉTELEK

Amikor megtörténik a néphagyomány teaurizációja, ez a megőrzés és használat jogi szabályozásának szükségességét is maga után vonja. Ezek a szabályok azonban az új média közegében megjelenő reprezentációkkal szemben gyengének bizonyulnak. A néphagyományok bemutatására ebben a közegben sokan sokféle szándékkal vállalkoznak és ezeknek az információknak a felhasználása szintén sokféle lehet. „A közeg ugyanis [...] gyakran teljesen eltérő értékek mentén szerveződve, végtelen sok egyéni, gyakran egymásnak ellentmondó változatban reprezentálja az emberi kultúra egészét” (lásd Szűts 2013: 142). Ennek tudható be, hogy a világhálón megjelenő tartalom – esetünkben néphagyomány – alulszabályozottsága nemcsak lehetőségeket, de tévutakat is rejt, és ebből fakad a digi-

tálisan rögzített hagyomány *súlytalansága* is (lásd Szűts 2013: 143).<sup>9</sup> A világhálón egy-egy település vagy régió néphagyományainak bemutatása esetében nehéz megmondani, hogy még élő hagyományról van szó, vagy olyanról, mely már csak az emlékezetben él, netán csak az archívumokban, kötetekben lelhető fel. Sok esetben még az is kétes, hogy ténylegesen az éppen szóban forgó településre, régióra jellemző, helyi hagyományról „olvashatunk”, vagy csupán átvétellel, „import áruval” – végső soron kitalált hagyománnyal – van dolgunk, melyet a szerző azért írt le, mert éppen „kéznél volt”, mert éppen ezekről a hagyományokról volt tudomása, felhasználható anyaga. Emellett olyan esetekkel találkozhatunk, amikor a világhálón elérhető hagyományreprezentációk se helyhez, se korszakhoz se társadalmi csoporthoz nincsenek kötve.

A média korábban is jelentős szerepet kapott a *reprezentatív néphagyomány* kialakításában, popularizálásában. Az új média ezt csak még inkább felerősítette, illetve újabb generációkat, társadalmi csoportokat vont be ennek termelésébe, fogyasztásába.

A digitalizált (digitális médiában megjelenő) néphagyomány a kulturális és nem a kollektív memória része, nem organikus hagyomány, és mint ilyen csupán kommemoratív és nem normatív funkcióval rendelkezik: a mindennapok szervezésében nem, csak a helyi identitás kialakításában és fenntartásában valamint a szabadidő kitöltésében van szerepe. A digitalizáció révén a néphagyományok nemcsak kiszakadnak az őket működtető primér környezetükből, de a primér (fel)használóktól is nagyon távol kerül(het)nek. A hagyomány áthelyezése ebbe az új környezetbe más jelentések és funkciók megjelenését vonja maga után. A vajdaszentiványi néptánc például a világhálóra kerülve a világon szinte bárki számára elérhetővé, megtanulhatóvá válik. Így a néphagyomány, ami a saját elsődleges kontextusában azzal a céllal jött létre, hogy a közösség számára konkrét helyzeteket oldjon meg, az új környezetben a szórakozást szolgálja, használata (böngészés) a szabadidős tevékenységek részévé válik. A hagyománynak a mindennapi élet (a munka) működését garantáló normaszerepét háttérbe szorítja az ünnep, a szabadidő kitöltését, a szórakozást garantáló eszközszerep.

Másrészt, a világháló természetéből adódóan, a hagyományokról készített szubjektív reprezentációk és interpretációk (is) válnak a kulturális emlékezet részévé. A hagyományok digitalizálása az emlékek kihelyezésének (Assmann) egy új formája, az egyes internetes oldalak az virtuális emlékhelyekké (Nora) és az örökségalkotás virtuális színtereivé válnak. A hagyományok továbbadásában a kollektív memória helyét a digitális memória veszi át. A hagyomány fenntartója és továbbadója itt már nem az egyén/közösség, hanem egy hálózat, egy gép (vö: Szűts 2013: 50).

A néphagyomány áthelyezése ebbe az új környezetbe nemcsak más jelentések és funkciók megjelenését vonja maga után, hanem a használat rítusai és rutinjai is módosulnak. Ennek a másfajta használatnak a kulcsszavaivá a *keres*, *mentés*, *mentés másként*, *letöltés*, *továbbítás*, *lájklolás*, *megosztás* és esetenként a törlés válnak. Ekként az interneten való böngészés egyrészt mint utazás<sup>10</sup> vagy nyomozás (lásd Szűts 2013: 69), másrészt mint megemlékezési szertartás, vagy beavatási rítus értelmezhető. Az internetes oldal (honlap)

<sup>9</sup> A súlytalanságérzés másrészt abból is ered, hogy ezek a hagyományok digitális létezésükből adódóan nem rendelkeznek testtel (Szűts 2013: 153).

<sup>10</sup> Míg Orbán Balázs a Székelyföld megismerése érdekében beutazta a székely településeket és a régió bemutatásának vezérfonalát is az általa bejárt útvonalak képezték, addig az internet-felhasználó virtuális térben a hiperlinkek segítségével teszi meg ugyanezt, és ha történetesen úgy dönt, hogy az így megismert helyeket, történeteket, hagyományokat az offline világban is meg akarja tapasztalni, akkor már előre elkészített mintázatok (útvonalak és látnivalók) alapján teszi ezt. A felfedezés, a tapasztalat ebben az esetben az online és nem az offline világban jön létre.

pedig mint köztér, alternatív nyilvánosság, emlékhely és emlékezési alakzat értékelhetők. Bár az is igaz, hogy a digitális környezetben a felfedezés öröme úgy valósul meg, hogy közben az olvasás aktusából kimarad az elmélyülés (Szűts 2013: 69). A számítógép minden élethelyzetbe való beépülésnek következtében ugyanis a felhasználó egyre türelmetlenebbé válik, egyre gyorsabban fogyasztja a tartalmakat (Szűts 2013: 75, 143).

A néphagyomány megjelenítése ebben a médiumban felszínessé és konfúzzá válik. Az igazi értékek egyazon kontextusban jelennek meg a giccsel, a bővlival és a hamisítvánnyal. A világhálón keresztül közvetített népi kultúráról készült reprezentációk ezért számos tekintetben jelentéscsökkenésűek. A hagyomány és a hagyományos fogalma parttallanná válik, szinte bármire ráfognak, ráerőltetik. Mindez jórészt az aktuális közéleti szereplőknek és a félreértelmezett hagyományturizmusnak (etnobiznisznek) az eredménye.

A világháló egyfajta digitális archívumként vagy adatbázisként is felfogható. Ezért a néphagyományoknak a világhálón való megjelenítése a hagyományörzés egyik formája. A néphagyományok digitalizálásának és interneten való megjelenítésének ezért nemcsak *informatív* (közlő), hanem *depozitív* (megőrző) funkciója is igen fontos.<sup>11</sup>

Az archívumokhoz hasonlóan az interneten is zajlik a múlt és a néphagyomány domesztikációja, de emellett ezek merkantilizálódására is sor kerül. Az új média közegében zajló hagyományhasználat, hagyományörzés és örökségképzés kontextusát a szabadidő tevékenységek és az örökségiparra épülő turizmus képezi. Ez a hagyományörzés azonban egyszerre több irányból indul és több irányba tart. Sem a néphagyomány digitalizálóinak (multimédiás környezetbe való áthelyezőinek), sem a felhasználóinak nincsenek kidolgozott stratégiáik a digitalizált hagyomány használatára nézve. Mind a megjelenítés, mind a keresés esetleges jelleggel bír. A hagyomány digitalizálásának és a világhálón való megjelenítésének specialistái még csak most kezdnek kialakulni. A világháló adta kontextus funkcióit, a linkelést valamint az olvasóknak a tudástermelés folyamatában való bekapcsolódásának lehetőségét (l. Szűts 2013: 13), a népi kultúra digitalizálásában érintett auktorok még csak részlegesen használják ki. A felhasználóknak csupán a töredéke használja a világhálót a néphagyományokkal kapcsolatos tudományos információ keresésére, a többség más intenciók mentén keres rá a néphagyományokra.

A néphagyomány a világhálóra kerülve, az újmédia közegében is képes marad meg. Az világhálón megjelenő néphagyományok felhasználásának olyan módozata is lehetséges, mely során a világhálón található információk válnak a hagyomány felelevenítésnek forrásává, kiindulópontjává.

## SZAKIRODALOM

ASSMANN, Jan

1999 *A kulturális emlékezés*. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskulturákban. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.

2008 *Uralom és üdvösség. Politikai teológia az ókori Egyiptomban, Izraelben és Európában*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.

BAUSINGER, Hermann

1983 A folklórizmus fogalmához. *Ethnographia* XCIV. (3) 434–440.

1995 *Népi kultúra a technika korszakában*. Osiris-Századvég Kiadó, Budapest.

<sup>11</sup> A fogalmak értelmezéséhez lásd Assmann 2008: 216.

- BÍRÓ Zoltán – GAGYI József – PÉNTEK János (szerk.)  
1987 *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- BRAUDEL, Fernand  
1972 A történelem és a társadalomtudományok: a hosszú időtartam. *Századok* CVI. (4–5) 988–1012.
- FEJŐS Zoltán  
2005 Néprajz, antropológia – kulturális örökség ő és az emlékezet kategóriái. *Iskola-kultúra* 3. 41–48.
- CHARTIER, Roger  
1994 *The Order of Books. Readers, Authors, and Libraries in Europe between the Fourteenth and Eighteenth Centuries*. Stanford University Press, Stanford, California.
- CSEPELI György – PRAZSÁK Gergő  
2010 Örök visszatérés? Társadalom az információs korban. József Műhely Kiadó, Budapest.
- DERRIDA Jacques  
2008 Az archívum kínzó vágya. Freud impresszió. In: Jacques Derrida – Wolfgang Ernst: *Az archívum kínzó vágya – Archívumok morálisa* (Figura 3.) Kijárat Kiadó, Budapest.
- FOUCAULT Michael  
2001 *A tudás archeológiája*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.
- FRAZON Zsófia  
2010 Szellemi kulturális örökségünk: miről gondoljuk, hogy az, és miről nem? *Magyar Múzeumok*. Elérhetőség: [http://www.magyarmuzeumok.hu/tema/144\\_szellemi\\_kulturalis\\_oroksegunk\\_mirolo\\_gondoljuk\\_hogy\\_az\\_es\\_mirolo\\_nem](http://www.magyarmuzeumok.hu/tema/144_szellemi_kulturalis_oroksegunk_mirolo_gondoljuk_hogy_az_es_mirolo_nem) (A letöltés dátuma: 2013. január 15.)
- GAGYI József  
2008 *Örökség és közkapcsolatok (PR)*. Scientia Kiadó, Kolozsvár.
- GUSEV, V. E.  
1983 A folklorizmus tipológiája. *Ethnographia* XCIV. (3) 440–442.
- GYÖRGY Péter – KISS Barbara – MONOK István (szerk.)  
2005 *Kulturális örökség – társadalmi képzelet*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HARTOG, François  
2006 *A történetiség rendjei. Prezentizmus és időtapasztalat*. L'Harmattan – Atelier Kiadó, Budapest.
- HERMANN Veronika  
2010 Törj be a szakrális térbe! Archívum és reprezentáció a múzeumban. *Magyar Múzeumok*. A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület Online Magazinja. Elérhetőség: <http://www.magyarmuzeumok.hu/tema/index.php?IDNW=751> (A letöltés dátuma: 2011. 05. 13.)
- HOBSBAWM, Eric  
1983 Introduction: Inventing Traditions. In: Eric Hobsbawm – Terence Ranger (eds.): *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge–New York–New Rochelle–Melbourne–Sydney, 1–14.  
1987 Tömeges hagyomány-teremtés: Európa 1870–1914. In: Hofer Tamás – Niedermüller Péter (szerk.): *Hagyomány és hagyományalkotás. Tanulmánygyűjtemény*. (Kultúraelmélet és nemzeti kultúrák, 1.) MTA Néprajzi Kutatócsoport, Budapest, 127–197.
- HUSZ Mária  
2006 A kulturális örökség társadalmi dimenziói. *Tudás menedzsment* VII. (2) 61–67.

- JAKÓ Zsigmond  
1977 *Írás, könyv értelmiség*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- KARNOOUIH, Claude  
1983 A folklór felhasználásáról avagy a „folklorizmus” átváltozásairól. *Ethnographia* XCIV. (3) 442–447.
- KESZEG Vilmos  
2004 A rontás és gyógyítás mint irodalmi trópus. In: Pócs Éva (szerk.): *Áldás, átok, csoda és boszorkányság*. Vallásantropológiai fogalmak tudományközi megközelítésben. Balassi Kiadó, Budapest, 436–467.  
2005 Az etnográfiai leírás mint olvasmány a helyi társadalomban. In: Szemerényi Ágnes (szerk.): *Folklór és irodalom*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 315–339.  
2008 *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség*. (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 3.) KJNT – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár.  
2009 20. századi életpályák és élettörténetek. In: Vargyas Gábor (szerk.) *Átjárók*. A magyar néprajztól az európai etnológiáig és a kulturális antropológiáig. (Studia Ethnologica Hungarica, XI.) L'Harmattan Kiadó – PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest, 95–133.  
2011 *A történetmondás antropológiája*. (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 7.) KJNT – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár.
- LOTMAN, Jurij  
1994 A szűzsé eredete tipológiai aspektusból. In: Kovács Árpád – V Gilbert Edit (szerk.): *Kultúra, szöveg, narráció. Orosz elméletírók tanulmányai*. Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, Pécs, 82–118.
- MCLUHAN, Marshall  
1964 *Understanding Media. The Extensions of Man*. New York.
- MIKLÓSVÖLGYI Zsolt  
2008 Az an/archívum logikája. *KuK – Kultúra & Kritika*, A PPKE BTK Esztétika Tanszék kritikai portálja. Elérhetőség: <http://kuk.btk.ppke.hu/hu/content/az-anarch%C3%AD-vum-logik%C3%A1ja> (A letöltés dátuma: 2011. 05. 13.)
- NORA, Pierre  
2006 Küldetés és kihívás: a levéltár a mai társadalomban. *Levéltári Szemle* LVI. (1) 4–6.  
2010 *Emlékezet és történelem között*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- PALÁDI-KOVÁCS Attila  
2004 A nemzeti kulturális örökség fogalma, tárgya. *Örökség, hagyomány, néprajz. Honismeret* XXXII. (2) 1–11.
- TREVOR-ROPER, Hugh  
1983 The Invention of Tradition: The Highland Tradition of Scotland. In: Eric Hobsbawm – Terence Ranger (ed.): *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge–New York–New Rochelle–Melbourne–Sydney, 15–41.
- SONKOLY Gábor  
2005 Örökség és történelem: az emlékezet technikái. *Iskolakultúra*. (3) 16–22.  
2009 Léptékváltás a kulturális örökség kezelésében. *Tabula* 12. (2) 199–209.
- SZÜTS Zoltán  
2013 *A világháló metaforái. Bevezetés az új média művészetébe*. Osiris Kiadó, Budapest.
- TAKÁCS Tibor  
2009 Sancho Panzától az álmok palotájáig: néhány megjegyzés a levéltárról. *Levéltári Szemle* LIX. (2) 61–68.

VOIGT Vilmos

1970 Vom Neofolklorismus in der Kunst. *Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae* 19. 401–423.

1979 A magyarországi folklorizmus jelen szakaszának kutatási problémái. *Ethnographia* XC. (2) 219–236.

WEINRICH, Herald

2002 *Léthé, a felejtés művészete és kritikája*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.

WOLFGANG Ernst

2008 In: Jacques Derrida – Wolfgang Ernst: *Az archívum kínzó vágya – Archívumok morajlása* (Figura 3.) Kijarat Kiadó, Budapest.



BERECZKI IBOLYA

## AKIKET A KÖZÖS ÜGY ÖSSZEKÖT... KOLOZSVÁRI BESZÉLGETÉS POZSONY FERENCCEL

### MODALITĂȚILE ȘI CONTEXTELE UTILIZĂRII CULTURII POPULARE PE INTERNET

Una dintre consecințele răspândirii internetului este faptul că informațiile despre cultura populară a unei regiuni (patrimoniul cultural) se regăsesc din ce în ce mai des pe diferite pagini: pe paginile oficiale ale primăriilor, a microregiunilor sau a unor instituții de cultură, muzee, centre de cercetare și/sau documentare, site-urile unor organizații nonguvernamentale sau a unor asociații sau firme turistice, pe diferite bloguri sau site-uri de socializare. Mai recent internetul devine un fel de „spațiu public”, unde valorile culturii populare sunt expuse și sunt luate în folosință. În acest mediu neconvențional se schimbă radical habitusurile și riturile privind modul de înregistrare, păstrare/stocare și utilizare, toate acestea aducând schimbări și în păstrarea și valorificarea acestor valori locale, cu alte cuvinte privind modul de (re)construire și comunicare a patrimoniului cultural local și a identităților locale. Totodată redefiniște o serie de probleme de natură teoretică, dar și unele probleme practice legate de statutul și modul de folosire a acestor valori digitizate, precum și consecințele procesului de digitizare în sine. Lucrarea parcurge aceste întrebări din perspectiva etnografului, în timp ce interpretează internetul ca locul memoriei, iar căutarea pe internet ca un rit de inițiere.

### METHODS AND CONTEXTS IN THE USE OF FOLK CULTURE ON THE INTERNET

One of the consequences of global spread of internet usage is that the knowledge about a region's popular culture (cultural heritage) is presented most frequently on the internet, on websites of local governments, micro-regional associations, traditional preservers groups, tourism associations, cultural institutions, museums, research centres, tourism enterprises, blogs, different social and file sharing sites. The internet becomes the new public space of traditional culture. In these new circumstances the habits and rites of fixing, storing and refurbishing are changed, and as a result the reproduction, preservation and consumption of local culture changed as well – in a word, it changed the construction and communication of local heritage and identity. At the same time, it required the redefining of several questions, bringing on new hypothesis and interpretation frames. The present study tries to seek these answers from the ethnographer's point of view, and interprets internet as a form of commemoration, while browsing the internet as a rite of initiation.

2015. február 15-én, Kolozsváron, több éves előkészület után beszélgettem Pozsony Ferenc néprajzkutatóval arról, hogy az ő életére és munkásságára miként hatott Kallós Zoltánnal kialakult személyes kapcsolata, barátsága. Néhány hónappal korábban örömteli esemény részese is lehettem, amikor Kolozsváron éppen, és nem véletlenül Pozsony Ferenc mutatta be a Kallós Zoltán legújabb munkáját, a *Balladás könyvet*.<sup>1</sup>

A Pozsony Ferencel készített interjú apropóját az adta, hogy 2015. március 12-én nyitottuk meg azt az általam szervezett és rendezett időszaki kiállítást Szentendrén. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Skanzen Galériájában *Indulj el egy úton...* címmel készült tárlat Kallós Zoltán életművének főbb állomásait, eredményeit és hatását, és vele a választott útján együtt munkálkodó útítársait kívánta a múzeumi látogatók számára szövegben, hangban, képből bemutatni.

A társak között az egyik kiemelt hely Pozsony Ferencé, aki már diák korában felfigyelt az 1970-ben megjelent *Balladák könyvére*,<sup>2</sup> s maga is ennek hatására kezdett el szülőföldjén balladákat gyűjteni. A közös ügy szolgálatában számos kapcsolódási ponttal találkozunk kettejük között, és külön figyelmet érdemel a 2006-ban a Kriza János Néprajzi Társaság által megjelentetett ünnepi kötet, benne Pozsony Ferenc interjújával. A kötet Kallós Zoltánról az eddigi legteljesebb, a gazdag életmű termését száma revő, ismeretlen forrásokat is közlő munka.<sup>3</sup>

1 *Balladás könyv*. Gyűjtötte Kallós Zoltán. Szerkesztette Kallós Zoltán és Németh István. Kallós Zoltán Alapítvány, Válaszút, 2014.

2 *Balladák könyve. Élő hazai magyar népballadák*. Gyűjtötte Kallós Zoltán. Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta Szabó T. Attila. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970.

3 Ilyés Sándor – Jakab Albert Zsolt (szerk.): *Kallós Zoltán 80 éves*. (A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője, XIV/1–2.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2006.



Ünnepi kötetet tart kezében az olvasó, amellyel a hatvanéves Pozsony Ferenc előtt tisztelegnek a pályatársak és kollégák, tanítványok és barátok, munkásságát ismerő és értékelő kutatók. A kiadvány fejezetei olyan témaköröket ölelnek fel, amelyekben az ünnepelt kutatóként eredményes munkát fejtett ki.

A kötet címe jelképes. Az ünnepelt utóbbi évekbeli egyik tudományos érdeklődési köréhez, az abból írt akadémiai székfoglalójához is kötődik. A tárgy kiterjedt szimbolikáját néprajzos körökben főléssleges magyarázni. Helyi értéként a *határ*, a *lehetséges*, az *átmenet* képzeteit emelnénk ki. Szétválaszt, értékel, közvetít. Elválasztja a sajátot az idegentől, az ismerőt az ismeretlentől, az értékest az értéktelentől. Próbára tesz, szabályoz, átlényegít. Eligazít, összeköt, beavat. Jelöli a helyet, a gazdát, a státust.

*Aranykapu.* Jellemzi az embert, a kutatót, az életművet. Pozsony Ferencet.

ISBN 978-973-8439-80-1

ISBN 978-963-7376-62-7



9 789738 439801